

Posudek na diplomovou práci Bc. Ladislavy Brožové

## **Téma manipulace v literatuře**

Ústav české literatury a komparatistiky FF UK

Leden 2014

Autorka diplomové práce zvolila téma, které je častěji pojednáváno z jiného hlediska – jako manipulace spisovatele čtenářem, přičemž jsou využity různé formy nespolehlivého vyprávěče, časových přesunů, aluzí atp. (Budiž podotčeno, že i čtenář, resp. kritik, může manipulovat spisovatelem, čte-li dílo schválně jinak, než je v textu zakódováno, např. dílo, jež je pojato jako myšlenkově náročné, je čteno či pojednáváno jako projev stylistického experimentu; J. L. Borges považoval např. německou klasickou filosofii za druh utopického písennictví.)

V předložené práci se manipulace zkoumá jako námět literárního zobrazení, a pokud jde o koncipování díla jako specifický druh dialogu či dialogické formy. Autorka rozlišuje přitom manipulaci vnější („já a ty“ v procesu komunikace) a vnitřní („já a ono“, čili situaci, kdy je „druhý hlas“ zniterněn). Svou tezi dokládá podrobnou charakteristikou některých děl Fjodora Dostojevského, zejména novel *Vesnice Štěpančikovo*, *Dvojník*, *Věčný manžel* a *Zápisky z podzemí*. V analýze dialogičnosti se inspirovala zejména dnes již klasickou knihou Michaila Bachtina a pracemi Růženy Grebeníčkové, jejíž studie o Dostojevském jsou koncentrovány právě na problém manipulace a „nevlastního“ jednání postav, na unikání před pohledem „druhého“ nebo na pokus „druhého“ klamat a svádět ke špatnému chápání situace.

Oceňuji, že si autorka povšimla prací Růženy Grebeníčkové, které představují na rozdíl od tradičních moralistních výkladů originální přínos české recepce Dostojevského tvorby. (Růžena Grebeníčková zdůraznila ovšem více reverzibilitu rolí ovládajícího a ovládaného.) Sama autorka přispěla k těmto výkladům jednak přesnější klasifikací různých typů manipulativního postoje: rozčleňování zkoumaného předmětu je ústředním autorčiným postupem. Stejně tak je autorčinou zásluhou podrobné vyličení narůstání a peripetií manipulativního postoje jednajících postav, především v pasáži o novele *Věčný manžel*. Soudím proto, že předložená diplomová práce si plně zaslouží, aby byla obhájena.

Po ukončení četby se však nemohu vzdát dvou pochybností, které představují spíše otázky pro další autorčinu práci, nikoliv zpochybnění obhajoby samé.

Především. Zaráží mne, že autoři diplomových a disertačních prací si často vybírají témata, v nichž literatura slouží spíše jako dokumentární materiál k tezím jiných vědních oborů (sociologie, psychologie aj.), ale jako by rezignovali na hledání oné tenké hranice, která

odděluje text umělecký od kognitivního (nebo textu vnímaného jako umělecký na rozdíl od textu čteného v kognitivním aspektu). I v předložené práci zanechal tento přístup svou stopu. Autorka se dotkla např. Hegelovy koncepce „pána“ a „raba“, což samozřejmě svědčí o její invenci, Hegelova problematika však patří do oblasti sociologie (či filosofie) moderní společnosti. (Podobně je tomu s odvoláním na psychologické práce o hysterii.) Literární manipulace nesousedí s problematikou sociologickou, nýbrž – řekněme – s formulací ústředního konfliktu novověkých literatur: s problémem autonomie lidské osobnosti a jejího konfliktu s tahem nadosobních sil. Různé pojetí těchto sil pak odstiňuje jednotlivé fáze a plochy tohoto konfliktu, jiné je v epoše klasicismu, jiné v sentimentalismu, jiné v období „realismu“. (Tento konflikt je základním principem novověké slovesnosti: dalo by se např. uvažovat, že osud dětské Lízy z *Věčného manžela* se objevuje v osudu dospívající hrdinky v Ibsenově *Divoké kachně*.)

Druhá otázka navazuje na prvou. Autorka rozčleňuje podrobně předmět svého zájmu. Rozčlenění by však zasloužil i sám koncept onoho „ono“. Po několik staletí mělo v literatuře „ono“ podobu metafyzického mravního řádu („hvězdné nebe nade mnou“, nebo i Máchovy „hvězdy jasné, hvězdy ve výši“), jindy podobu kosmické šíře lidského osudu (*Stavitel chrámu*), jindy vystupovalo jako pouhá konvence, jindy jako autentická tělesnost vzdorující racionalitě společenské regulace. Jistě by bylo možno vyjmenovat více možností. Fascinující je, že u Dostojevského se „ono“ objevuje ve dvojí zcela protikladné podobě: jednak jako devastující tlak společenských konvencí, vnucených cílů lidské aktivity, jednak jako okamžiky prozření do kosmické perspektivy lidského vědomí. I v analyzovaném *Věčném manželu* vyvstane takováto situace v kapitole „Na hřbitově“, nejznámější je v krátké próze Dostojevského *Sen směšného člověka*.

Bylo by v této souvislosti jistě na prospěch, kdyby si autorka naléhavěji uvědomila souvislost vnitřního dialogu s romantickou „rozervaností“, a tedy i s problémem dvojnictví. V práci je tato problematika zmíněna, ale není rozvinuta. Podobně je na s.54 zmíněn ruský překlad studie Dmytra Čyževského o dvojnictví u Dostojevského (v seznamu literatury tento údaj není), autorka s ní však nepracuje. Kdyby k ní byla pozorněji přihlédla, formulovala by patrně problematiku *Dvojníka* odlišně, ne-li opačně: původní hlas hrdiny je hlasem jeho „uraženosti a poníženosti“, zranitelnosti a posléze nemoci, hlas dvojníka je hlasem „společenského prostředí“, jeho nenaplněných požadavků a hodnot (srov. s. 70).

Z drobností bych poukázal na zvláštní způsob citací ze studií Růženy Grebeníčkové: autorka vypisuje místo jejich původní publikace, stranu však uvádí podle připraveného

rukopisu jejich souborného vydání, jež velkoryse zapůjčil editor. Mělo by být odkazováno na rukopis, v závorce pak by mohl být uveden údaj o původní publikaci.

Své pochyby pokládám spíše za podnět k autorčině další práci. Navrhuji, aby předložená práce byla uznána a doporučuji její klasifikaci stupněm „velmi dobrý“.

Praha, 26. 1. 2014

Prof. PhDr. Vladimír Svatoň